

знання и при этом не потерять свой предмет и объект исследования.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННЫХ ИСТОЧНИКОВ:

1. Архипова, Е.Ф. Логопедическая работа с детьми раннего возраста. / Е.Ф. Архипова, М.: АСТ: Астрель, 2007. – 232с.
2. Винарская, Е.Н. Раннее развитие речи ребенка и проблемы дефектологии. / Е.Н. Винарская. – М., 1984
3. Грибова, О.Е. Психолингвистика и логопедия: вопросы и предположения//Дефектология. 1999. – №3.
4. Жукова, Н.С. Преодоление общего недоразвития речи у дошкольников: Кн. для логопеда / Н.С. Жукова, Е.М. Мастюкова, Т.Б. Филичева. Екатеринбург: Изд-во АРД ЛТД, 1998.-320 с.
5. Лалаева, Р.И. Проблемы логопедической диагностики // Логопедия сегодня. 2007. – №3.
6. Лямина, Г.М. Развитие речи ребенка раннего возраста: Методическое пособие. / Г.М. Лямина – М.: Айрис-пресс, 2005. – 96 с.
7. Ковшиков, В.А. О терминологии “моторной алалии”. / В.А. Ковшиков //Обучение и воспитание детей с нарушениями речи. – М.: Изд-во МГПИ им. В.И.Ленина, 1982.
8. Ковшиков, В.А. Экспрессивная алалия. / В.А. Ковшиков – М., 2001 – 96 с.
9. Стребелева, Е.А. Психолого-педагогическая диагностика нарушений развития детей раннего и дошкольного возраста: / Е.А. Стребелева, Г.А. Мишина. – М. Гуманитар. изд. центр ВЛАДОС, 2008, – 129 с.

УДК: 376.36-053.4:811.161.2'367

**МЕТОДИКА ФОРМУВАННЯ СКЛАДНИХ СИНТАКСИЧНИХ КОНСТРУКЦІЙ У ДІТЕЙ
СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ З ТЯЖКИМИ ПОРУШЕННЯМИ МОВЛЕННЯ**

Швалюк Т.М.

У статті визначено основні завдання означеної проблеми, висвітлено науково-методично обґрунтовану поетапну методику формування складносурядних, складнопідрядних багатокomпонентних речень, складних синтаксичних конструкцій із різними видами зв'язку у дітей старшого дошкільного віку з тяжкими порушеннями мовлення. Подана система логопедичної роботи з формування синтаксичної сторони мовлення побудована відповідно до завдань та змісту кожного етапу навчання. Проаналізовано та узагальнено результати формувального експерименту.

В статье раскрыты основные задачи данной проблемы, описана научно-методически обоснованная поэтапная методика формирования сложносочиненных, сложноподчиненных многокомпонентных предложений, сложных синтаксических конструкций с разными видами связи у детей старшего дошкольного возраста с тяжелыми нарушениями речи. Данная система логопедической работы по формированию синтаксической стороны речи построена в соответствии с заданиями и содержанием каждого этапа обучения. Проанализированы результаты формирующего эксперимента.

The article is devoted to fundamental tasks of this problem; light up to scientific methodical substantiated methods of forming the complex multicomponent sentences and compound multicomponent sentences, the complex syntactical constructions with different kinds of connection of preschool age children with heavy speech infringements. The system of logopedics speech tasks with the syntactical formulation side of speech, which is constructed according to demands of correction education and studies program of preschool age children with speech disorders, to tasks and content of every stage of studies are represented in the article. The article has analyzed and generalized the results of forming experiment.

Ключові слова: тяжкі порушення мовлення, складносурядні, складнопідрядні багатокomпонентні речення, складні синтаксичні конструкції.

Ключевые слова: тяжелые нарушения речи, сложносочиненные, сложноподчиненные многокомпонентные предложения, сложные синтаксические конструкции.

Key words: hard speech infringements, complex multicomponent sentence, compound multicomponent sentence, the complex syntactical construction.

Мовлення – великий подарунок природи, завдяки якому люди отримують широкі можливості спілкування один з одним. Однак на виникнення й становлення мовлення природа відводить людині дуже мало часу – ранній і дошкільний вік. У цей період створюються сприятливі умови для розвитку мовлення, закладається фундамент для писемних форм мовлення – читання й письма, і подальшого мовного й мовленнєвого розвитку дитини. Оволодіння мовленням перебудовує процеси сприйняття, пам'яті, мислення, уваги, удосконалює всі види дитячої діяльності й «соціалізацію» дитини.

В інтелектуальному й мовленнєвому розвитку дошкільників із тяжкими порушеннями мовлення (надалі ТПМ) провідне місце посідає оволодіння реченням – *основною одиницею мови і мовлення* (А.М.Богуш, Л.С.Виготський, О.М.Гвоздев, М.І.Жинкин, Є.Ф.Соботович, Ф.О.Сохін, Р.Лурія, К.Ф.Шульжук, В.І.Ядешко та інші). За рівнем оволодіння ним логопед робить висновки про розвиток логічного мислення дитини й обсяг оперативної пам'яті, про сформованість навичок монологічного мовлення, практичне засвоєння нею лексики й граматики, тобто про мовно-мовленнєву готовність до свідомого вивчення усіх предметів шкільного циклу. Крім цього, у першому класі, починаючи з аналізу речення, дітей вводять в мовну дійсність, що становить систему кодів, призначених для усвідомлення. З огляду на це важливо, щоб діти ще до навчання в школі вміли використовувати всі граматичні одиниці – словосполучення та речення рідної мови. Однак спостереження за усним мовленням дітей старшого дошкільного віку показують недосконалість його синтаксичної будови.

Аналіз результатів констатувального етапу нашого дослідження, який був спрямований на вивчення стану сформованості особливостей складних синтаксичних конструкцій у дітей старшого дошкільного віку з ТПМ, показав недостатню сформованість глибинного, поверхневого синтаксування у дітей із ТПМ (особливо у дітей із дизартрією середнього ступеня та моторною алалією). Відчуваючи труднощі в мовних засобах вираження думки, дошкільники з ТПМ використовують в самостійному мовленні переважно прості, прості поширені, деякі види складних елементарних речень (складносурядних, складнопідрядних) з неправильним граматичним зв'язком слів, невлучним вибором і пропусками лексичних одиниць, головних та другорядних членів речення, що призводить до спотворення мисленнєвого змісту висловлювання. Поширення й стійкість цих порушень, відсутність їх спонтанної компенсації дають необхідність розробки експериментальної диференційованої методики спрямованої на формування синтаксичної структури речення, складних синтаксичних конструкцій з різними видами зв'язку.

Нами була розроблена методика формування складних синтаксичних конструкцій з різними видами зв'язку, складних багатокомпонентних речень і представлена у формі корекційно-розвивальної моделі поетапного процесу формування усіх типів речень від простого до складного, складних синтаксичних конструкцій.

Процес створення моделі спеціальної методики формування складних синтаксичних конструкцій із різними видами зв'язку, складних багатокомпонентних речень у дітей старшого дошкільного віку з ТПМ створено з урахуванням результатів констатувального експерименту, програмних вимог до мовлення старших дошкільників, науково-методичних принципів й напрямків корекції мовленнєвого розвитку дітей із ТПМ.

Мета формуючого навчання - розробити та обґрунтувати зміст експериментальної методики корекційно-методичного підходу до навчання дошкільників старшого віку з ТПМ, складних багатокомпонентних речень, складних синтаксичних конструкцій із різними видами зв'язку, що обумовила виконання *таких завдань*:

1. Проаналізувати й узагальнити основні теоретично-методичні положення формування складного речення, складних синтаксичних конструкцій у дітей старшого дошкільного віку з ТПМ і обґрунтувати методику формувального експерименту.

2. Розробити зміст експериментальної методики корекційно-методичного підходу до навчання дошкільників старшого віку з ТПМ складних синтаксичних конструкцій.

3. Апробувати зміст експериментальної методики формування складних синтаксичних конструкцій у мовленні старших дошкільників із ТПМ.

4. Вивчити стан і рівень сформованості складних синтаксичних конструкцій у дітей старшого дошкільного віку з ТПМ проведеного по закінченню формувального експерименту.

Приступаючи до навчання ми визначили зміст корекційної роботи на логопедичних заняттях, послідовність методичних прийомів, а також методику занять в старшій групі.

Враховуючи, що засвоєння і сприймання матеріалу у дітей шостого року життя з різним рівнем мовленнєвого розвитку відбувається більш ефективно, якщо логопед працює з невеликими групами дошкільників, ми проводили заняття за підгрупами – 6 дітей. Саме при такій кількості дітей у логопеда є можливість приділити достатньо уваги кожній дитині.

Формування граматичних навичок у дітей із ТПМ ми проводили під час корекційно-розвивальної роботи над лексико-граматичною, синтаксичною стороною мовлення на протязі всього періоду навчання під керівництвом логопеда.

Корекційна робота проводилась у двох аспектах: по-перше, у плані розвитку усного мовлення дитини, тобто навичок говоріння; і по-друге, у плані розуміння нею смислу повідомлень, які наявні в реченнях, тобто в аспекті формування навичок аудіювання (сприйняття й розуміння).

Щоб полегшити дітям засвоєння граматичних норм, одиниць, закономірностей, правил, форм, ми використовували такі *методи й прийоми роботи*, як:

- запитання та варіювання в постановці їх;
- синонімічну заміну граматичних форм: словосполучень, речень;
- пояснення змісту значення граматичних форм;

- метод аналогії;
- мовно-дидактичні ігри;
- граматичні вправи та ін.

З метою підвищення ефективності формування синтаксичної структури речення ми використовували такі *прийоми*, які були спрямовані на:

- повторення фрази за логопедом;
- договоривання речення за логопедом;
- побудова речень за сюжетними малюнками, за схемами;
- побудова схеми речення;
- зміна інтонаційного малюнка висловлювання;
- виправлення деформованого речення, тощо.

Використання різноманітних прийомів і методів роботи сприяє не тільки здійсненню диференційного підходу до корекції порушень синтаксичної структури висловлювання, але і формує інтерес дитини до знань, збільшує позитивну мотивацію.

Логопедичну роботу з формування синтаксичної сторони мовлення ми будували відповідно до завдань та змісту трьох періодів корекційного навчання з урахуванням виявлених особливостей сформованості складних речень, складних синтаксичних конструкцій у дітей із ТПМ. Навчальний матеріал підбирався з поступовим ускладненням.

Основними *напрямами корекційно-розвиваючої роботи* з формування складних синтаксичних конструкцій із різними типами зв'язку, синтаксичної сторони мовлення в цілому є практичне оволодіння навичками розуміння і володіння дошкільниками з ТПМ:

- 1) простих речень (односкладних – означено-особових, неозначено особових, безособових, називних);
- 2) двоскладових – непоширених, поширених з однорідними членами;
- 3) складних елементарних – складносурядних, складнопідрядних;
- 4) складних багатокомпонентних: складносурядних, складнопідрядних, складних синтаксичних конструкцій із різними видами зв'язку.

Особливим завданням є формування навичок побудови всіх видів речень у висловлюваннях з урахуванням ситуації спілкування, конкретної мети, теми, співрозмовника тощо.

Відповідно до напрямків роботи ми визначили такі *етапи корекційної роботи*:

- I. Підготовчий етап навчання – спрямований на формування у дітей із ТПМ навичок розуміння і володіння простими видами речень;
- II. Основний етап навчання – спрямований на формування у дітей із ТПМ навичок розуміння і володіння:

1. складносурядними: елементарними; багатокомпонентними реченнями;
2. складнопідрядними: елементарними; багатокомпонентними реченнями; складними синтаксичними конструкціями з різними видами зв'язку.

- III. Заключний етап навчання – спрямований на формування у дітей із ТПМ вміння виконувати складні синтаксичні трансформації речень.

I. Підготовчий етап навчання (проводився на протязі двох місяців: жовтень, листопад). Завдання підготовчого етапу:

1. Дати основні узагальнюючі поняття мови: «мовленнєві й немовленнєві звуки», «слово», «склад», «речення», диференціацію понять «слово-речення». Показати їх ієрархічну обумовленість.
2. Формування навичок побудови простих речень за питаннями, демонстрацією дій, за малюнком, моделлю, графічною схемою.
3. Формування навичок встановлювати зв'язок між словами у реченні за допомогою питань (словесний аналіз речення).
4. Закріплювати навички побудови простих речень;
5. Вчити поширювати речення шляхом введення однорідних членів; вправляти в умінні користуватися прийменниковими конструкціями; підготувати дітей до засвоєння найбільш доступних складних синтаксичних конструкцій.

Корекційна методика навчання передбачала:

- 1) формування мовленнєвих вмінь та навичок під час побудови простого, простого поширеного речень;
- 2) поступове ускладнення синтаксичної конструкції;

- 3) Чергування та варіативність вправ; використання різних видів опор (наочних, словесних, графічних), а також ігрових прийомів;
- 4) розвиток наочно-образного, логічного мислення;
- 5) розвиток просторово-часових уявлень і відношень.

II. Основний етап навчання (проводили на протязі місяців грудень – березень). Завдання другого етапу навчання:

1. Дати поняття «складне речення», формувати навички побудови складних (елементарних і багатокомпонентних) речень, складних синтаксичних конструкцій різного виду за питаннями, демонстрацією дій, за двома-трьома малюнками, пов'язаними між собою сюжетом та логічним зв'язком, моделлю, графічними схемами, блок-схемами тощо.
2. Навчання дітей будувати складносурядні елементарні, складносурядні багатокомпонентні речення;
3. Навчання дітей будувати складнопідрядні елементарні речення: причини, мети, наслідку, умови, порівняння; складнопідрядні багатокомпонентні речення з однорідною супідрядністю, з послідовною підрядністю; складні синтаксичні конструкції: з безсполучниковим сурядним; із безсполучниковим підрядним; із сурядним і підрядним; із підрядним і сурядним зв'язками.
4. Закріплення навичок вживання цих конструкцій в самостійному мовленні дітей із ТПМ.
5. Формування навичок встановлення зв'язку між структурними компонентами складного багатокомпонентного речення, складних синтаксичних конструкцій за допомогою питань (структурний, смисловий аналіз речення), сюжетних малюнків.

III. Заключний етап навчання (проводили на протязі місяця - квітень). Завдання третього етапу навчання:

1. Формування у дітей вміння виконувати складні синтаксичні трансформації (звуження та розширення) речень;
2. Навчання дітей утримувати основні смислові ситуації, які виражені у реченні.
3. Вдосконалення уміння користуватися всіма видами зв'язку в реченні.
4. Навчання дітей розрізняти просту та складну структуру речень.

Методика формувального експерименту передбачала створення проблемної ситуації, яка залучала дитину в активний процес мислення. Під час вирішення поставленого завдання розглядалися і порівнювалися різні судження, точки зору, які висловлювалися дошкільниками. Діалогічна форма навчання забезпечувала розвиток самостійності і творчої активності дитини.

По закінченню експериментального навчання нами були проведені контрольні зрізи за аналогічними завданнями, які використовувалися під час констатувального експерименту у дітей експериментальної та контрольної груп.

Аналіз результатів формувального дослідження показав, що характер мовленнєвої діяльності дітей із ТПМ почав мати продуктивний характер виконання завдання (діти самостійно обирали види тактики). Це говорить про сформованість у дитини навичок працювати в певному темпі, розуміти зміст та вимоги завдання, використовувати власний досвід при визначенні шляхів виконання певного виду завдання. Під час виконання завдань діти стали витратити менше часу, порівняно із експериментальним дослідженням; покращилась готовність до сприймання інформації; до усвідомлення мети завдання; цілеспрямованої діяльності; збільшився рівень спроможності утримувати смисл мовленнєвої інструкції і контролювати свої дії; здатність довільно керувати своїми діями; виконувати завдання за зразком.

Отже, діти з ТПМ під час побудови складних речень, складних синтаксичних конструкцій різного виду почали допускати менше помилок, як зі сторони лексико-граматичної будови мови, синтаксичної, так і структурної, почали використовувати при побудові складного висловлювання відповідні сполучники сурядності та підрядності. Однак, у дітей ще зберігається недостатній рівень вміння зосереджувати увагу на сприйманні логічної частини інструкції, на заключному етапі вони не завжди можуть співставити одержані результати з заданими, мають труднощі під час побудови складнопідрядних багатокомпонентних речень з послідовною підрядністю, в яких їм досить важко пов'язувати між собою три частини складнопідрядного речення, через низький рівень розуміння відношення між головним реченням і підрядними, встановлювати між ними як синтаксичний так і граматичний зв'язки. Діти почали досить правильно встановлювати причинно-наслідковий зв'язок між двома - трьома малюнками, розповідати про їх смисл, застосовуючи логічне міркування, досить правильно будують складне синтаксичне висловлювання, але роблять деякі помилки синтаксичного та лексико-граматичного характеру. Також, у дітей старшого дошкільного віку з ТПМ став достатньо високим рівень сформованості розуміння складних синтаксичних конструкцій порівняно з попередніми результатами.

Можна зробити висновок про те, що використання запропонованих нами методів і прийомів корекційної

роботи під час проведення формувального експерименту сприяло розвитку мислення дітей старшого дошкільного віку з ТПМ, правильному вживанню ними граматичних форм з урахуванням конкретної ситуації мовлення, забезпечило достатній лексико-граматичний запас для висловлювань, допомогло дітям оволодіти конструкціями складного речення, складними синтаксичними конструкціями з різними видами зв'язку (алгоритмом побудови), розуміти зв'язок між його головними і другорядними членами, користуватися сполучниками. А також ці знання стануть необхідним підґрунтям у наступних етапах корекційної роботи з дітьми старшого дошкільного віку, які мають ТПМ, коли малюки будуть вчитися будувати, розповідати та переказувати оповідання, використовуючи речення різних типів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Богуш А.М., Гавриш Н.В. Дошкільна лінгводидактика: Теорія і методика навчання дітей рідної мови: Підручник / За ред. А.М.Богуш. – К.: Вища шк., 2007. – 542 с.: іл.
2. І.С.Марченко. Спеціальна методика початкового навчання української мови (логопедична робота з корекції порушень мовлення у дошкільників) Навчальний посібник для студентів вищих педагогічних навчальних закладів. Спеціальність: Корекційна освіта (логопедія). – 1-видання. – К.: Видавничий Дім «Слово», 2010. – 288 с.
3. Подготовка детей к школе в детском саду. Под ред. Ф.А.Сохина, Т.В.Тарунтаевой. М., «Педагогика», 1977.
4. Програма виховання і навчання дошкільників з тяжкими порушеннями мови / Л.Б.Баряева, О.П.Гаврилушкина, Г.Г.Голубева і др.; Под ред. проф. Л.В.Лопатиной. – СПб.: ЦЦК проф. Л.Б.Баряевой, 2009. – 415 с.
5. Трофименко Л.І. Граматична система мовлення дошкільників із ЗНМ. // Дефектологія. – 2003. - № 4. – С. 32-35.
6. Шахнарович А.М., Юрьева Н.М. Психолінгвістический аналіз семантики і граматики: на матеріалі онтогенезу мови. – М.: Наука, 1990. – 166с.

УДК: 376

ЛОГОСИНЕРГЕТИКА: ПЕРСПЕКТИВИ СИНЕРГЕТИЧНОЇ МЕТОДОЛОГІЇ В ЛОГОПЕДІЇ

Шевцов А.Г.

У статті висувається гіпотеза щодо різних аспектів застосування синергетичного підходу в логопедичних дослідженнях та методологічно обґрунтовується нове поняття «логосинергетика». Логосинергетична методологія генерується як міждисциплінарна парадигма на перетині логопедії, синергетики, психосинергетики, нейросинергетики та лінгвосинергетики.

В статті висувається гіпотеза стосовно застосування синергетичного підходу в логопедичних дослідженнях і методологічно обґрунтовується нове поняття «логосинергетика». Логосинергетична методологія генерується як міждисциплінарна парадигма на стику логопедії, синергетики, психосинергетики, нейросинергетики та лінгвосинергетики.

In the article a hypothesis regarding the application of a synergistic approach to speech therapy research and new concept of "logosinergetic" are methodologically grounded. Logosinergetic methodology is generated as an interdisciplinary paradigm at the intersection of speech therapy, synergistic, psychosinergetic, neyrosinergetic and lingvosinergetic.

Ключові слова: логопедія, синергетика, логосинергетика, психолінгвістика, лінгвосинергетика, психосинергетика.

Ключевые слова: логопедия, синергетика, логосинергетика, психолингвистика, лингвосинергетика, психосинергетика.

Key words: speech therapy, synergistic, logosinergetic, psycholinguistics, lingvosinergetic, psyhosinergetic.

Загальною ознакою сучасних корекційно-реабілітаційних педагогічних досліджень є застосування системного підходу в аналізі педагогічних об'єктів та процесів. Проте побудова сучасних теорій дефектології та реабілітології як трансдисциплінарних наук, може набагато прискоритися за умови використання сучасної постнекласичної наукової парадигми – нелінійної наукової картини світу та синергетичної методології. Моделювання корекційно-реабілітаційних процесів за синергетичною філософією є методологічним кроком уперед порівняно з класичним системним підходом.

Сучасні науковці, які досліджують сферу філософії науки, зокрема російські та українські (В. Стьопін, І. Добронравова, С. Курдюмов, Е.Князева, В.Аршинов тощо) доводять, що становлення нелінійного природознавства набуло за останні три десятиріччя ознак глобальної наукової революції. Ця революція не обійшла увагою і гуманітарні та антропологічні науки. Спільними зусиллями науковців-системологів як природничих, так і гуманітарних наук наприкінці ХХ ст. було остаточно з'ясовано, що ми маємо епістемологічну кризу класичної парадигми гуманітарного знання та нові перспективи синергетичного бачення соціальних